

ישיבת הכותל - ירושלים

שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת פינחס תשס"ד

יחסיות נכונה בין המצוות - תיקון עבירות החורבן

וכן בעניין טבילת עזרא. חז"ל אמרו שטבילה זו נתקנה, בין השאר, כדי לגדור מעריות. אנשים שהיו חשודים לחטוא בגילוי עריות, לא היו חשודים לעשות זאת ללא שיהיה להם מקווה אחר כך, להטהר בו מן הטומאה (עי' ברכות כב, א). נורא נוראות! גילוי עריות, שהיא מהעבירות החמורות בתורה, שהיא ביהרג ועל יעבור, ושהעובר עליה אין לו חלק לעוה"ב - זה לא הפחיד את החוטא. רק העובדה שאין לו מקווה לטבול אחר כך, זה מה שהפחיד אותו. כעין זה מצינו עוד בגמרא: "דבר תורה עור אדם [מת] שעבדו - טהור, ומה טעם אמרו [חכמים שהוא] טמא, גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין" (חולין קכב, א). מבהיל הרעיון! אדם שחשוד לפשוט את העור מאביו ואמו המתים ולעשות ממנו שטיחים ח"ו, לא חשוד לעשות כן במקרה שהשטיח יהיה טמא. ניוול גופות אביו ואמו הוא אינו מרתיע אותו, רק הטומאה מרתיעה אותו! ...

חשבתי להסביר, מה היתה הסיבה שבגללה כל כך החמירו בטומאה וטהרה לעומת נושאים אחרים? אולי בגלל הנס של חנוכה. שמכיון שראו את הנס הגדול שנעשה בפח השמן הטהור, החליטו כנראה שטהרה היא הדבר החשוב ביותר, ושמו עליו דגש מיוחד. שגם שאר התורה חשובה - לא כל כך לקחו ללב. כי כך הם עמי הארץ. החכמים לוקחים את כל הנושאים ללב, הכל חשוב אצלם, גם טומאה וטהרה, גם שבת גם כשרות, הכל לעומת זאת עמי הארץ "מאמצים" להם דבר אחד בו הם זהירים, ובדברים אחרים - מזלזלים.

כל המוסיף גורע - החמרת יתר במצוה אחת גורמת לזלזול במצוות אחרות

הגמרא אומרת שבהתחלה היה נהוג שכל כהן שרצה לתרום את הדשן, היה תורם. במקרה והיו כמה כהנים שרצו לתרום את הדשן, היו רצים ועולים בַּפְּכָשׁ של המזבח, ומי שהיה מגיע ראשון לתוך ארבע אמות העליונות של המזבח, היה זוכה בתרומת הדשן. מעשה שהיו שני כהנים רצים ואחד הקדים את חברו. מרוב כעס על שחברו זכה בעבודה ולא הוא, לקח סכין ונעץ אותה בלב חברו! דבר נורא! שפיקות דמים ועוד במקדש, כולם נבהלו. **בא אביו של הפצוע ומצא את בנו כשהוא מפרפר. קם ואמר: "אה, ברוך השם! עדין בני מפרפר,**

הנזהרים בקל ומזלזלים בחמור

"וידבר ה' אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם, את קרבני לחמי לאֲשֵׁי ריח נִיחֹחַי תשמרו להקריב לי במועדו" (במדבר כח, א-ב). אחת הדרשות שנאמרה בגמרא על "במועדו", היא: "במועדו ואפילו בטומאה" (פסחים עז, א). כלומר: קרבן התמיד, וכן קרבנות נוספים שיש להם זמן קבוע, דוחים טומאה. קיימת מחלוקת בגמרא בגדר הקרבת קרבנות בטומאה. לפי דעה אחת, טומאה הותרה בציבור. לפי זה אין בהקרבת קרבנות בטומאה מעשה עברה כלל, וממילא גם אין צריך ציץ כדי לרצות על טומאה זו. ולפי דעה שניה טומאה לא הותרה לגמרי בצבור אלא רק דחוייה. על כל פנים, גם לפי השיטה שטומאה הותרה בציבור, ודאי עדיף שקרבן יוקרב בטהרה. כל ההיתר להקריב בטומאה הוא רק למקרה שישנה מניעה כלשהיא להקריב בטהרה - אז בליט ברירה מקריבים בטומאה. הרי אפילו חולין עדיף שיאכלו בטהרה, כל שכן קרבן, ודאי שלכתחילה צריך להיות טהור. להלכה פוסק הרמב"ם כשיטה האומרת שטומאה רק דחוייה בציבור, ולא הותרה. בליט ברירה התורה מרשה לעבור על איסור טומאה, כדי שלא יתבטל קרבן התמיד, אבל לא שזה כשר במהותו, ולכן צריך ציץ לרצות על הטומאה.

עם זאת, טומאה איננה האיסור החמור ביותר בתורה. ישנם איסורים אחרים שחמורים אף יותר מטומאה, איסורים שאפילו הציץ אינו מרצה עליהם. ואף על פי כן מוצאים בחז"ל, שבסוף ימי בית שני, כנראה בתקופת המשנה, אנשים היו זהירים בעיקר בענייני טומאה וטהרה, יותר מבדברים אחרים. ניתן להווכח בזאת ממה שחז"ל גזרו שבשר פיגול ובשר נותר מטמאים את הידיים (משנה פסחים קכ, ב). למה גזרו זאת? כדי שכהנים יזהרו לא לפגל את הקדשים ולא להותיר מהקדשים (גמ' שם). והרי פיגול ונותר הם איסורים חמורים מאד בפני עצמם, מה תוסיף א"כ טומאת ידיים, שהיא איסור קל מדרבנן? וכי איסור קל מרתיע יותר מאיסור חמור?! אלא מוכח מכאן, לכאורה, שאכן זה היה המצב - טומאת ידיים נחשבה לדבר חמור מאד בעיני בני אדם, והיו כאלה שמטומאת ידיים נזהרו, ומפיגול ונותר לא נזהרו.

יתקבל הריח הטוב ביותר שיכול להיות. מאחר וכן, ממילא אם יגדילו את כמות אחד הסממנים, תשתנה כל היחסיות ויפגם ריחה של הקטורת. ואפילו אם יבא מומחה כלשהו ויאמר שבאופן זה הריח יותר טוב, הקטורת תהיה פסולה, שכן לא זה הוא הריח שהתורה רצתה.

כך גם בשאר התורה. אי אפשר לשנות את היחסיות שבה. "תורה" שבה טהרת כלים חמורה יותר משפיכות דמים, גם כשהדבר אינו נובע מזלזול בשפיכות דמים אלא מהחמרת יתר בטהרת כלים - איננה תורת ה'. לתורה יש כללים ברורים שקובעים לנו מה חמור ממה, את מה יש להקדים, ואת מה לדחות. לא יתכן שאדם יחליט על כך מדעתו. אדם שיש לו בגד מרובע, שלא הספיק לעשות בו ציציות לפני שבת, והנה בשבת מצא פתילים כשרים, וכי יכריע בעצמו מדעתו האם מותר לו לעשות ציציות בשבת או לא?! האם יתכן שיאמר: "מכיון ששבת שקולה כנגד כל המצוות (יר' ברכות פ"א ה"ה), וכן ציצית שקולה כנגד כל המצוות (מנחת מג, ב) - אשקול מדעתי מה ידחה את מה, האם שבת תדחה ציצית או ציצית תדחה שבת"?! ח"ו! חז"ל קבעו באופן חד משמעי שציצית אינה דוחה שבת.

וכן בענין ישוב ארץ ישראל, שעל אף שחז"ל אמרו: "ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שתורה" (תוספתא ע"ו פ"ה ה"ב), מכל מקום היא אינה דוחה את כל המצוות. הרי גם שבת שקולה כנגד כל התורה כולה, האם נוכל לומר מפני כך שישוּב ארץ ישראל ידחה את השבת?! ודאי שלא. באיסור דאורייתא לצורך ישוב ארץ ישראל, בודאי שאין לחלל את השבת. רק באמירה לנכרי יש מחלוקת בין המחבר והרמ"א: המחבר סובר שכל אמירה לנכרי מותרת בשבת לצורך ישוב ארץ ישראל, והרמ"א מתיר רק אמירה לנכרי באיסור דרבנן, דהיינו שיש כאן "תרי דרבנן" (או"ח סי' ש"ו סע' י"א). בכל אופן, לכולי עלמא איסור רגיל של שבת לא נדחה מפני ישוב ארץ ישראל. צריך לדעת את היחסיות של הדברים, מה יותר חשוב ומה פחות חשוב, לא רק לבוא עם מימרות של חז"ל, שזה שקול כנגד כל התורה וזה שקול כנגד כל התורה. צריך לדעת את היחסיות של הדברים, אחרת אין זו תורה אלא עקירת התורה...

מצוות בעלות משקל מיוחד

המשנה אומרת: "הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה" (אבות פ"ב מ"א). איך מחשבים הפסד מצוה כנגד שכרה ולהפך? יש שפירשו שיש לחשב זאת לפי חומרת העונשים של העבירות. יש עבירות שחייבים עליהן סקילה (החמורה שבמיתות), יש שחייבין עליהם מיתה אחרת, יש שבכלל אין עליהן מיתה בי"ד רק כרת, ויש שרק מלקות. לפי העונש של

ולא נטמאה הסכין!... ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים" (יומא כג, א). איזה מין נחמה היא זו? הורגים נפש מישראל במקדש, כהן ה', בשעה שרוצה לעבוד את הבורא, וחברו שגם רוצה לכאורה לעבוד את הבורא, הורג אותו במקדש, ובאה נחמה כזאת שב"ה הסכין לא נטמאה?!

הגמרא מסתפקת (שם, ב), כיצד הגיעו למצב כזה, שהיתה "קשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים". האם שפיכות דמים היא שהזדלזלה אצלם, או שטהרת כלים נהיתה חמורה אצלם באופן מיוחד (והגמ' מוכיחה ששפיכות דמים היא שהזדלזלה אצלם). ואמר על כך מו"ר ר' חיים שמואלביץ זצ"ל: גם כשהגמ' העלתה את האפשרות שטהרת כלים היא שנהיתה חמורה אצלם, לא היתה כוונתה לומר שאם כך היה אזי אין בזה שום פגם. גם מצב בו טהרת כלים היא שנעשתה חמורה עד כדי כך "שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים", אינו מצב שפיר, כי גם מצב זה הוא סילוף התורה, ובסופו של דבר גם ממנו מגיעים לכך ששפיכות דמים מזדלזלת (באופן יחסי). יש פסוקים ות בתורה. צריך לדעת מה חמור ומה קל, ואם מגבירים את ערך טהרת כלים יותר מערך שפיכות דמים אפילו בלי לזלזל בשפיכות דמים - בשפיכות דמים ימשיכו להזהר כמו שנזהרו עד היום, אבל בטהרת כלים יחמירו חומרות על גבי חומרות - גם זו עקירת התורה. צריך לדעת את היחסיות של הדברים, מה יותר חמור ומה יותר קל. אי אפשר להפוך את התורה ולעשות משפיכות דמים ערך פחות חשוב מטהרת כלים.

חושבני שמשל לדבר הזה נמצא במה שאנו אומרים בכל יום על הקטורת: "פטום הקטורת: הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה, משקל שבעים שבעים מנה, מור וקציעה... ששה עשר... ואם חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה" (כריתות ו, א). מה רע בזה שחיסר? הטעם ברור: כי אז נעשתה הקטורת חסרה. אך מה יהיה אם לא יחסר כלום מן הסממנים, וגם מן השיעור של כל אחד מן הסממנים לא יחסר, רק שעל אחד הסממנים יוסיף משהו, למשל: במקום שבעים מנה צרי, יתן בקטורת שמונים מנה. לכאורה לא גרע שום דבר. להיפך - לא רק שהכל נשאר יפה כמו שהיה, אלא שעוד הוסיף. ואם כן - תבוא עליו ברכה. אבל לאמיתו של דבר אין זה כך, בתוספת שהוסיף בסממן האחד, הוא החסיר למעשה מכל עשרת הסממנים האחרים! מדוע? מפני שמעשה הקטורת השלם בנוי על יחסיות הכוחות שבין הסממנים השונים, ובהגדלת חלקו של אחד הסממנים בתערובת פוחתת ממילא השפעתם של הסממנים האחרים. חז"ל קבעו את משקלו המדויק של כל סממן וסממן בקטורת. על פי חכמת המרקחת, הם ראו שביחס משקלים זה

הגמרא (ב"מ נה, ב) מביאה, שאביי שאל את רב דימי (שבא מארץ ישראל לבבל): "במערבא במה זהירי?" כלומר: באיזו מצוה זהירים במיוחד בארץ ישראל? ודאי משתדלים לקיים את כל המצוות, אבל ראוי שכל אדם יחפש לעצמו דבר שבו יהיה זהיר באופן מיוחד. במה א"כ זהירים במיוחד בארץ ישראל? אמר לו: בהלבנת פנים. מדוע היו זהירים בדבר זה דווקא בארץ ישראל? הרי הלבנת פנים איננה מן המצוות התלויות בארץ! חשבתי, אולי בגלל שבארץ ישראל ראו את התוצאות הנוראות של הלבנת פנים. הרי הגמ' אומרת (גיטין נה, ב), שכל החורבן נתגלגל ע"י שהלבינו את פניו של בר קמצא. כל אלפי היהודים שנהרגו ונפלו בשבי וגלו מארצם בכל התקופות מאז חורבן הבית והלאה, בימי הצלבנים, בימי האינקוויזיציה, בימי השואה ובכל התקופות, הכל הוא כתוצאה מאותה הלבנת פנים של בר קמצא. לכן היו זהירים מאד בארץ ישראל מהלבנת פנים.

אחד הנושאים שחז"ל אמרו עליו שהוא עומד ברומו של עולם, למרות שיש מחלוקת אם הוא בכלל מדאורייתא או מדרבנן, הוא תפילה. חז"ל אמרו על התפלה שהיא מן הדברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם (ברכות ו, ב). הרמב"ם סובר שחיוב תפילה מדאורייתא הוא רק פעם אחת ביום, והרמב"ן סובר שמדאורייתא רק בעת צרה קיים אולי חיוב להתפלל, ובכל זאת חז"ל אומרים שתפלה היא מן הדברים העומדים ברומו של עולם. חז"ל אומרים שכשהגיע הזמן לחורבן הראשון, אזי כל זמן שהיה ירמיהו בתוך ירושלים והתפלל, האויבים לא יכלו לשלוט בבית המקדש. מה עשה הקב"ה? גרם לירמיהו לצאת לענתות לבדוק את השדה שקנה מחנמאל, ואז הצליחו האויבים לשרוף את בית המקדש. התפילה של ירמיהו היתה יכולה להגן על בית המקדש, אלא שהקב"ה לא רצה שתעבור אליו התפילה, כמו שירמיהו עצמו אומר: "סְפוֹתָהּ בְּעֵנָן לָךְ מְעַבֵּר תְּפִלָּה" (איכה ג, מד), וממילא נחרב המקדש.

גם אצל בר כוכבא בביתר היה כך. הרומאים הקיפו את ביתר וצרו עליה ולא יכלו לכבשה כל זמן שר' אלעזר המודעי היה שו ומתפלל בכל יום לקב"ה שלא ישב היום בדין, עד שבא כותי אחד והלשין על ר' אלעזר לבר כוכבא, ובר כוכבא הרג את אלעזר המודעי, ובוזה הגיעה קיצה של ביתר (תנא דבי אליהו ל'). רואים מזה את כחה הגדול של תפילה. גם במצרים התורה אומרת: "ויאנחו בני ישראל מן הַעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ" (שמות כ, כג), ואז "וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים" (שם, כה), וכן בשושן הבירה שלשה ימים של צום הפכו את כל המצב מן הקצה אל הקצה, מגזירה להשמיד להרוג ולאבד את

העברה, אפשר לדעת איזו חמורה יותר ואיזה יותר קלה. ההלכה קובעת שכשיש חולה שצריך לאכול ואין אפשרות להאכילו באוכל כשר, יש להאכילו "הקל הקל תחילה" (יומא פג, א). לנסות להאכילו באיסור קל כמה שיותר. למשל במקרה שיש לפני החולה טבל ונבלה - כיון שנבלה היא רק איסור לאו וטבל הוא איסור מיתה בידי שמים, הרי שאם מבחינה רפואית שניהם שווים, יש להעדיף נבלה על טבל. [ובימינו יהיה הדין במקרה זה הפוך, כי הטבל היום אסור רק מדרבנן ונבלה אסורה מדאורייתא, ולכן היום צריך להעדיף את הטבל].

עם זאת, אינני יודע אם תמיד חומרת העונש היא המודד היחיד. בשביל אכילה של חולה כן, אבל לא לכל הדברים. למשל - לשון הרע, שהוא לאו שאין בו מעשה, ומשום כך אין עליו חיוב מלקות [וגם במקרה של לשון הרע שנעשה עם מעשה, למשל אדם כתב למישהו לשון הרע, מסופקני אם יהיה בזה חיוב מלקות, שהרי למכותב יש ברירה שלא לקרוא, וצריך עיון], ובכל זאת חז"ל אמרו שלשון הרע הוא מהעבירות החמורות ביותר, שקול כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, מהעבירות הכי חמורות (ערכין טו, ב).

גם הלבנת פנים היא לאו שאין בו מעשה, ועם זאת חז"ל אמרו: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ב"מ נט, א). אמנם הראשונים נחלקו האם הדברים כפשוטם, שבאמת צריך לההרג ולא לעבור על איסור הלבנת פני חברו (כך נראה מדברי התוס' סוטה י, ב ד"ה נוח, וכן פסק רבינו יונה ב"שערי תשובה" שער ג' אות קלט), או שאין הדברים כפשוטם (כן נראה מהרמב"ם שהשמיט דין זה, וכן מבואר במאירי בסוטה שם), אבל מכל מקום רואים עד כמה הדבר הזה הוא חמור. הגמרא מספרת על מר עוקבא שהיה נותן בכל יום צדקה לעני בלי שהעני ידע, היה זורק לו דרך חור בדלת, ויום אחד העני רצה לראות מי עושה לו את הטובה הזאת. בדיוק באותו יום מר עוקבא הלך עם אשתו, וראו שהעני פותח את הדלת ורוצה לראות, רצו מר עוקבא ואשתו ונכנסו לתוך תנור לוהט, ובלבד שהעני לא יראה אותם, כי נח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. למרות שהוא לא הלבין, להפך, הוא עשה צדקה עם העני, ועוד ניסה לעשות זאת בסתר, בכל זאת העדיפו להכנס לתנור לוהט, ובלבד שלא יתבייש העני כשיפגוש למחרת את מר עוקבא ברחוב. אמנם, בסופו של דבר לא נשרפו מר עוקבא ואשתו, אלא שאין זו ראייה שאין דרישה להשרף ממש כדי למנוע הלבנת פנים. הגמרא אומרת שרק זכותה של אשתו של מר עוקבא עמדה לו שלא להשרף. אילולא זכותה זו, היה נכוה. מכאן רואים כמה התורה מחמירה בדבר הזה.

ובזכות שנוהר באביזריהו של שנאת חינם, וכן
באביזריהו של גילוי עריות, של שפיכות דמים ושל
עבודה זרה, הקב"ה יתקן את כל הפרצות של בית ראשון
ובית שני, ויבנה במהרה את בית מקדשו, וצום הרביעי
ושאר הצומות יהיו לששון ולשמחה במהרה בימינו,
אמן!